

BRATOVŠTINA PRESVETOG SAKRAMENTA U ROVINJU: OD SREDINE XV. DO POČETKA XIX. STOLJEĆA

Željko CETINA

Paduljski put 36, 52100 Pula, Hrvatska
e-mail: zeljko.cetina@gmail.com

Ante TEKLIĆ

Stjepana Radića 29a, 52210 Rovinj, Hrvatska
e-mail: ante.teklic@gmail.com

IZVLEČEK

Osrednji predmet preučavanja je Bratovščina najsvetejšega zakramenta v Rovinju. Izvirno gradivo iz arhiva semenišča v Trstu in arhiva Kaptol iz Rovinja podaja celovito podobo delovanja bratovščine v prvem obdobju, od njene ustanovitve do ukinitve leta 1807. Primarni cilj delovanja bratovščine je bil slaviti Boga. Skozi prispevek je prikazano, da je najuglednejša bratovščina v Rovinju največji del sredstev namenjala za pobožnosti. Poleg verskega značaja in skrbi za nabožne vsebine je imela Bratovščina najsvetejšega zakramenta tudi socialno dimenzijo, saj je pomagala svojim članom v stiski in revščini in s pogrebnimi obredi skrbela zanje tudi po smrti. V prilogi članka je objavljen prepis bul o ustanovitvi bratovščine in seznam njenih predstojnikov (imenovanih gastaldi).

Ključne besede: cerkvena zgodovina, novi vek, Bratovščina najsvetejšega zakramenta, Rovinj, cerkev sv. Evfemije

LA CONFRATERNITA DEL SANTISSIMO SACRAMENTO A ROVIGNO: DALLA METÀ DEL '400 ALL'INIZIO DELL'800

SINTESI

L'oggetto centrale dello studio è la Confraternita del SS. Sacramento a Rovigno. Il materiale originale conservato negli archivi del seminario di Trieste e nell'Archivio Kaptol a Rovigno fornisce un quadro completo delle attività della confraternita nel primo periodo, dalla sua fondazione alla soppressione nel 1807. L'obiettivo primario dell'attività della confraternita era la venerazione di Dio con il servizio religioso. L'articolo mostra che la confraternita più notevole di Rovigno destinava gran parte dei suoi fondi alle devozioni. Oltre al carattere religioso e alla preoccupazione per i contenuti religiosi la Confraternita del Santissimo Sacramento manifestava anche una dimensione sociale, prendendosi cura dei propri membri quando erano in difficoltà o afflitti da miseria e anche dopo la loro morte con i riti funebri. Nell'allegato all'articolo sono pubblicati la

trascrizione delle bolle riguardanti la fondazione della confraternita e l'elenco dei suoi priori (chiamati gaštaldi).

Parole chiave: storia ecclesiastica, età moderna, Confraternita del SS. Sacramento, Rovigno, chiesa di Sant'Eufemia

UVOD

Bratovštine (lat. *fraternitas, confraternitas*) su udruge vjernika osnivane radi religioznih i socijalnih ciljeva. Bratovštine kao vjersko-laičke institucije utemeljene su uz određenu crkvu, oltar ili samostan te su imale vjerski i socijalni karakter. Svaka bratovština štuje neki od Kristovih i Marijinih atributa ili nekog sveca. Bratovštine nastoje odgovoriti životnim potrebama svojih članova: pomoć u bolesti i smrti, pomoć obitelji preminulog člana, pomoć u odgoju i školovanju pokojnikove djece. Javljaju se već u IV. st. u istočnoj Crkvi, a u zapadnoj Crkvi u ranom srednjem vijeku (ORL, 2002, 122, v. bratovština). Premda laičke udruge, bratovštine su osnivane i vođene u suglasnosti s crkvenim vlastima. Osim vjerske komponente, bratovštine su imale i socijalno-karitativni karakter. Pružale su svojim članovima duhovnu i materijalnu pomoć.

U Mletačkom dijelu Istre bratovštine su djelovale sukladno odredbama i ciljevima Venecije pa su bile podvrgnute njezinom nadzoru. Dva su osnovna razloga brige Venecije o bratovštinama. Prvi razlog je što je veliki broj stanovništva bio uključen u bratovštine, a drugi razlog su materijalna sredstva kojima su bratovštine raspolagale. Glavne odredbe za bratovštine u Mletačkoj Republici: svaka bratovština je trebala imati katastik pokretne i nepokretne imovine, knjige poslovanja, sređenu upravu i ustroj kao laička organizacija (Štoković, 1982, 174). Prema pisanju koparskog kapetana Lorenza Donata 1675. u Mletačkoj Istri djelovalo je 512 bratovština, a u drugoj polovici XVIII. st. koparski kapetan Paulo Condulmier bilježi 603 bratovštine (Kamin, 2009, 2). Bratovština Presvetog Sakramenta jedna je od najvažnijih bratovština koje su djelovale u Istri. Više od 50 naselja u mletačkom dijelu Istre imalo je istoimenu bratovštinu (Štoković, 1998, 13). Novigradski biskup Francesco Manin u svojoj petoj relaciji 1618. spominje samo Bratovštinu Presvetog Oltarskog Sakramenta koja je bila povezana s katedralom u Novigradu (Grah, 1985). Među četiri bratovštine koje se spominju u relaciji porečkog biskupa Pietra de Grassija (1711.–1731.) (Babudri, 1910, 271) upućenoj Svetoj Stolici 1730., na prvom mjestu je navedena Bratovština Presvetog Oltarskog Sakramenta (Grah, 1983, 33).

U Rovinju se pojavljuju početkom XIV. stoljeća. Benardo Benussi smatra da je prva bratovština u Rovinju osnovana 1223. u kaštelu Rovinj i bila je povezana s crkvicom Gospe od polja (Benussi, 2004, 170). Taj podatak ne smatramo točnim budući da je rovinjski kanonik Tomaso Caenazzo, koristeći se statutom Bratovštine Gospe od polja (*Confraternita della B. V. di Campognana*) koji je bio zapisan u kožnom kodeksu iz XIV. stoljeća, našao podatak da je u Rovinju osnovana Bratovština ili *Scuola laica denominata Madonna di Campognana, poscia di campo* 1323. godine (Caenazzo, 1886, 183).

Prva bratovština osnovana je kako bi obnovila crkvu u polju i opskrblila ju s potrebnim predmetima za bogoslužje. Kasnije će se iz te Bratovštine razviti Bratovština siromašnih i bolesnih, Bratovština Oratorio te nekoliko karitativnih organizacija. Bratovštine su u Rovinju bile brojne. Kroz povijest su se neke gasile, neke spajale, neke obnavljale ili preimenovala što je na kraju dovelo do djelovanja 38 bratovština. Najduže je djelovala Bratovština Presvetog Sakramenta koja je imala dva razdoblja djelovanja. Posljednji podatak zabilježen o njenom djelovanju jest zapis tadašnjeg župnika Miroslava Milovana iz 31. prosinca 1974. prema kojem je sav novac Bratovštine predao za misnu nakanu njenih pokojnih članova (ACR-IEC).

Bratovštine su se željele što bolje predstaviti prilikom javnih pobožnosti. Jedna od najboljih prilika bila je u vrijeme održavanja procesija. Redoslijed je bio utvrđen te se nije mijenjao osim ako bi se koja bratovština ugasila. Kad bi procesija krenula iza procesijskog znaka određene bratovštine stajali su bratimi pojedinih bratovština. Osim predstavljanja, redoslijed bratovština u procesiji bio je važan jer se time pokazivala veća važnost i ugled. U Rovinju je na početku išla Bratovština Presvetog Sakramenta, a za njom bi slijedile: Bratovština od Krunice, Gospe Karmelske, Trpećeg Krista, sv. Franje, Presvetog Začeca, Gospe od Turnine (*Madonna della Torre*), Gospe od Žalosti, sv. Eufemije iz Salina, sv. Tome, sv. Petra, sv. Nikole, sv. Lovre, sv. Martina, sv. Sebastijana, sv. Roka, sv. Antuna Opata, sv. Mihovila i Oratorija. Posljednja je išla Bratovština Kršćanskog nauka (Kandler, 1852, 60). Važno je istaknuti kako materijalno bogastvo nije određivalo redoslijed u procesiji.

Bratovština Presvetog Sakramenta u rovinjskoj zbrojnoj župnoj crkvi osnovana je 1542. godine. Rovinjski kanonik Tommaso Caenazzo pišući o povijesti Rovinja bilježi 1537. kao godinu njena osnutka (Caenazzo, 1980–1981). Taj podatak ne možemo smatrati relevantnim budući da u Statutu Bratovštine stoji 1542. kao godina osnivanja (ACR-SNC). Bratovština je pripojena „*alla Venerabile Confraternita del Santissimo Corpo di Gesù Cristo sopra Minerva in Roma*“ (ACR-SNC, nenumerirana str.). Bulu o osnivanju Bratovštine donio je papa Pavao III. posredstvom kardinala Alessandra de Cesarinija (vidi: Prilog 1) prema molbi upućenoj od porečkog biskupa Giovannija Campegija (18. svibnja 1537. – 6. ožujka 1553.) (Babudri, 1910, 264–265). Bratovština je djelovala prema Matrikuli (Matrikula iz 1579. sačuvana je u prijepisu) (BBS-AFC, 1/IX-9, 1–7).

Originalni dokumenti i prijepisi o prošlosti Bratovštine čuvaju se u Arhivu Rovinjskog kaptola i u Arhivu biblioteke biskupskog sjemeništa u Trstu. U istraživanju će biti naglasak na način trošenja sredstava Bratovštine budući da su dvije knjige prihoda i rashoda najbrojnije te se iz tih troškova najbolje vidi njezina svrha i cilj. Osim arhivske građe, u crkvi sv. Eufemije nailazimo na predmete koje je Bratovština nabavljala, a na kojima su utisnuti natpisi o naručiteljima. Ponekad u dokumentima za Bratovštinu Presvetog Sakramenta stoji naziv *Confraternita del Corpus Domin o del Santissimo Sacramento*.

Bratovština Presvetog Sakramenta djelovala je u dva razdoblja. Prvo razdoblje je od osnivanja 1542. do utruća 1807., dok drugo razdoblje počinje restitucijom 1860. te traje do 1974. godine. Predmet istraživanja je prvo razdoblje koje je trajalo do utruća za vrijeme francuske uprave Istrom 20. svibnja 1807. godine (BBS-AFC, 1/IX-9, 23).

Nakon navedene godine Bratovština se ne okuplja na sjednicama, a bratimi su bili neaktivni. Više od pola stoljeća Bratovština nije bila aktivna iako joj je bilo dozvoljeno te za to razdoblje nemamo nikakvih zapisa. S pravom će drugo razdoblje započeti riječima zapisanim u Statutu „*ora a novella vita richiamata*“ (ACR-SNC, uvodna str.) 1860. pod pokroviteljstvom porečkog i pulskog biskupa Jurja Dobrile (12. listopada 1857. – 5. srpnja 1875.) (ACR-SNC, 284).

SVRHA I CILJ BRATOVŠTINE PRESVETOG SAKRAMENTA

Kao što smo već spomenuli, ciljevi bratovština u Rovinju bili su održavanje crkava s posebnim naglaskom na one u polju, slavljenje svetih misa za svoje bratime, javne molitve za žive i preminule članove bratovštine, briga za oltare u župnoj crkvi sv. Eufemije te utjecaj na društvena i gospodarska zbivanja u Rovinju (Benussi, 2004). Za razliku od ostalih bratovština koje su imale važnu ulogu u društvenom i ekonomskom razvoju Rovinja, Bratovština Presvetog Sakramenta bila je odraz religiozne, društvene i ekonomske situacije u Rovinju.

Prvotni cilj Bratovštine naveden je u uvodu matrikule gdje se navodi da je osnovana na slavu Božju i iz poštovanja prema Presvetom Sakramentu (BBS-AFC, 1/IX-9, 1). Primjer prvotnog cilja pobožnosti Bratovštine vidi se četiri desetljeća nakon osnivanja. Premda je postojao tabernakul na oltaru Presvetog, Bratovština izrađuje još jedno sveto-hranište koje je stajalo uz oltar Presvetog Sakramenta. Dana 27. srpnja 1596. isplaćeno je kamenorescu Tomasu Continu iz Venecije 167 lira za tabernakul nakon odobrenja povjerenika Bratovštine (BBS-AFC, 1/IX-9, 16). Javne svečanosti i privatne pobožnosti Bratovštine vezane su uz Presveti Oltarski Sakrament i sa svime što je s navedenim povezano kao što su oltar, kapelica, kor i liturgijski predmeti. Donosimo zanimljiv primjer koji pokazuje koliko je Bratovština skrbila za oltar Presvetog Sakramenta. Naime, bratimi su imali podijeljene uloge pri održavanju, jedna osoba bila je zadužena samo za prašinu, a druga za stepenice pred oltarom (ACR-SS, 36r). Posebno se plaćalo pranje oltarnika koji je pripadao menzi oltara Presvetog Sakramenta (ACR-SS, 43r). Pri nabavljanju liturgijskih predmeta nije se gledalo postoji li velika potreba za nekim predmetom. U prvom planu bila je pobožnost. Želeći što više uzveličati kult Presvetog Sakramenta, bratimi bi na kraju godine upotrijebili dio viška novca koji bi ostao u blagajni za troškove dodatnih svijeća „*kako bi dali primjer svojim nasljednicima*“ da se nije štedjelo u slavljenju Boga (ACR-CS, 99).

Osim navedenog prvotnog cilja i svrhe Bratovštine, sljedeći zadatak zbog kojeg je osnovana pobožna bratovština duhovna je pomoć bratimima i sestrimama za života, a u nemoći i smrti materijalna pomoć u pogrebnim obredima. Nakon pokopa bratima ili sestrima Bratovština je davala duhovnu utjehu obitelji preminulog i skrb za obitelji preminulog člana. Želeći poboljšati skrb o siromašnim, nemoćnim i umirućim bratimima i sestrimama Bratovština je osnovala posebno tijelo *Commisione* koje se sastojalo od jednog povjerenika, jednog bolničara i dvojice bratima čiji je zadatak bio da prilikom smrti svakog bratima ili sestrima, a za koje se smatralo da su siromašni, odlaze do obitelji pokojnika kod koje bi se raspitivali da li obitelj može financijski podnijeti troškove

ukopa (ACR-AVC, 30). Želeći pokazati još veću duhovnu skrb za umiruće, Bratovština je poslala procesijski znak umirućim 27. lipnja 1756. godine (ACR-SS, 62r). Bratovština se obvezala i na svakodnevne molitve za dušu pokojnih bratima i sestrima te su molili tako da su Rovinj molitveno podijelili u trideset jednu *contradu*. Svaki predio je bio zapisan u knjizi *Giorni delle contrade*. Svaki dan je podijeljen na dvadeset četiri dijela. Bratimi ili sestrima koji su se željeli moliti bili su upisani u određeni sat. U nekim predjelima bilo je više pobožnih te je u isti sat molitveno bdijelo i nekoliko vjernika (ACR-GC, 1).

BRATIMI I SESTRIME

Bratovština Presvetog Sakramenta bila je ugledna po svom nazivu te je željela imati i ugledne bratime i sestrima. Svaki bratim i sestrima prije stupanja u bratovštinu su promatrani. Svaki bratim i sestrima, osim ako su bili opravdano spriječeni, sudjelovali su u sprovodnim obredima. Pokojne su pratili s upaljenim svijećama. Za dušu pokojnika molili su pet Oče naša i pet Zdravo Marija. U Bratovštini nije mogao biti onaj tko je bio preljubnik ili ako je živio u nevjenčanom braku. Bratovština je trebala pomagati siromasima i potrebitima. Odluku o onima kojima će se pružiti pomoć donosili su gaštald, povjerenici i *compagni* (drugovi). Ispovijed za Uskrs bila je uvjet postulantu za upis u Bratovštinu. Onaj tko je bio član Bratovštine, a nije bio na uskršnjoj ispovijedi, nije mogao obnašati nijednu službu. Isti nije mogao sudjelovati u procesijama s upaljenom svijećom. Kao pravi vjernik morao se ispovijediti da bi imao privilegije kao i ostali bratimi i sestrima. Svaki bratim i sestrima su se trebali ispovijedati i pričestiti barem dvaput godišnje za Uskrs i Božić. Kada bi koji bratim učinio kakvu pronevjeru trebao je platiti kaznu i učiniti dobro djelo. Bratimi ili sestrima koji su bili u sukobu trebali su se posredstvom gaštalda i povjerenika pomiriti, a ukoliko se netko nije želio pomiriti, nisu ga smatrali članom Bratovštine. Nije mogao sudjelovati u duhovnim aktivnostima niti je mogao primiti blagoslovljenu svijeću u ruku (BBS-AFC, 1/IX-9, 6–7).

Pristupom u Bratovštinu bratimi i sestrima imali su prava i obveze. Oni koji su čeznuli za upisom u Bratovštinu Presvetog Sakramenta najprije su trebali gledati slavu Božju. Sljedeća dužnost jest pružiti odgovarajuću javnu pobožnost Presvetom Sakramentu jer bi na taj način dobrobit činili sami sebi. Njihova dužnost bila je razlikovati se što više po svojoj pobožnosti i u svakodnevnim aktivnostima od ostalih vjernika. Prilikom obavljanja javnih pobožnosti bratimi i sestrima ispravnošću ispunjavanja dužnosti, skromnošću, ljubavlju, blagošću i poniznošću svjedočili su pripadnost Bratovštini. Svaki član bio je pozvan da u skladu sa svojim mogućnostima daje doprinos za potrebe Bratovštine. Bratimi su se sastajali u crkvi sv. Eufemije oko oltara Presvetog.

Osim prava i dužnosti bratimi i sestrima kao članovi ugledne Bratovštine imali su prednosti i blagodati. Svaki bratim ili sestrima koji bi bio teško bolestan i za kojeg je bila potrebna popudbina, imao je mogućnost da mu se donese Presveto koje se inače nosilo u procesiji. U pratnji su bili bratimi sa upaljenim svijećama. Osim sredstava koja su se trošila na nabavku liturgijskih predmeta, većina novca odlazila je za svijeće i blagoslovljeni vosak.

Katolička Crkva davala je potpune ili djelomične oprostie svim onim vjernicima koji su bili upisani u Bratovštinu Presvetog Sakramenta i koji su primali popudbinu kako je bilo zapisano u Buli Pavla III. izdanoj u Rimu 3. siječnja 1542. godine. Kasnije su ti oprosti potvrđeni, odobreni i prošireni od ostalih papa. Potpuni oprost dobili su oni koji su se ispovijedili i pričestili na dan ulaska u Bratovštinu, oni koji su se ispovijedili, pričestili i asistirali u procesiji u kojima je nošeno Presveto na Veliki četvrtak, Tijelovo ili koji drugi dan u tijelovskoj osmini te prve nedjelje svakog mjeseca. Također, potpuni oprost dobio je član Bratovštine na samrti ukoliko se nije mogao pričestiti ili ispovijediti, a dovoljno je bilo da pobožno i iskrena srca zazove ime Isusovo. Oprost od sto dana dobio je član Bratovštine koji bi posjetio Presveto prateći ga ili ukoliko je bio nazočan skupštini Bratovštine, posjećujući bolesne bratime ili sestrime, ali i čineći druga milosrdna djela. Pratitelji popudbine dobili su oprost i u nekim specifičnim situacijama. Oprost od sedam godina dobio je onaj koji je pratio Presveto sa fenjerom i svijećom. Onaj koji bi pratio Presveto bez fenjera i svijeće dobio je oprost od pet godina i četrdeset dana. U slučaju da je član bio spriječen pratiti Presveto, mogao je dobiti trogodišnji oprost na dva načina: u prvom slučaju ako bi poslao fenjer ili svijeću drugome ili bi ju izručio župi, a u drugom slučaju ako bi izmolio jedan Oče naš i jednu Zdravo Mariju kroz sto dana (Statut § 4, Indulgenze).

Bratimi i sestrime obnašali su dužnosti. Izbori kuglicama održavali su se do 1646. u crkvi sv. Eufemije, a od 1647. izbori su se odvijali u Pretorskoj palači u načelnikovo prisutnosti (BBS-AFC, 1/IX-9, 8). Oni bratimi koji su dobrovoljno prihvatili dužnost u Bratovštini Presvetog Sakramenta bili su dužni obnašati *con fedeltà* sve dužnosti i trajno pokazivati primjerom svoju vjeru te na taj način biti primjer drugoj subraći. Ako se koji bratim s vremenom zasiti obnašanja službe služenja Bogu i ispunjavanju svojih dužnosti, bio je dužan uputiti Bratovštini službeno pojašnjenje zasićenosti i nadoknaditi učinjenu štetu. Ako bi se netko odrekao službe, bratimi i sestrime koji su se angažirali na nekim poslovima dobivali su nadoknadu. Tako su pet drugova za pola godine služenja u bratovštini dobili 100 lira (ACR-SS, 97r). Također, naknade su se isplaćivale za nošenje procesijskog znaka do crkve Gospe od Turnine (ACR-SS, 7r). U spisima se navodi da je u osmini kad se slavilo Tijelovo Iseppu Sponzi, Zorzu Dandolu, Bortolu Zaratinu i Andrei Aquilanteu isplaćena naknada za služenje Bratovštini (ACR-SS, 10r). Francesco Spongia dobio je naknadu 12. ožujka 1741. jer je pomagao u obredima za nedjelju Muke Gospodnje.

BRATOVŠTINA PRESVETOG SAKRAMENTA I NAČIN TROŠENJA SREDSTAVA U SVRHU JAVNOG ŠTOVANJA PRESVETOG SAKRAMENTA

Bratovština Presvetog Sakramenta bila je najuglednija Bratovština u Rovinju. Navesti ćemo glavne razloge zbog čega se s pravom smatra najuglednijom bratovštinom. Prvi razlog je što se u Katoličkoj Crkvi najvažnije relikvije i oni blagdani koji su povezani s Isusom Kristom, a Bratovština je bila Presvetog Oltarskog Sakramenta te je to za vjernike svetinja nad svetinjama. Drugi razlog su mjesta koja su imali bratimi u župnoj crkvi. Privilegij sjedenja na istaknutim mjestima imao je načelnik, kanonici i bratimi koji

Sl. 1: Oltar Presvetog Sakramenta, župna crkva sv. Eufemije u Rovinju (foto: A. Teklić).

Fig. 1: The altar of the Blessed Sacrament in the parish church of St Euphemia in Rovinj (photo: A. Teklić).

su imali kapelicu iza oltara Presvetog iza koje je bila grobnica dvojice gaštalda. Prema odredbi članka XII. sinode održane u Poreču 1650. klerici su morali biti što udaljeniji od laika te su trebali biti pokopani što bliže oltaru. Samo su ta dvojica laika imali taj privilegij jer su bili gaštaldi najvažnije bratovštine pri crkvi sv. Jurja i sv. Eufemije. Treći razlog je što je bila jedna od triju materijalno najimućnijih. Svjedoci su nam sačuvana srebrnina i oltar Presvetog. Četvrti razlog je važnost blagdana Tijela i Krvi Kristove. Na Tijelovo, blagdan Bratovštine, u svečanoj procesiji baldahin su nosili predstavnici Komune, a prepozit je nosio Presveto. Dana 3. lipnja 1731. na sastanku Gradskog vijeća raspravljalo se o Tijelovskoj procesiji i problemu nenošenja baldahina pa je odlučeno da će ubuduće općinski kancelar voditi računa o tome. Prvenstvo nošenja imali su najvažniji obnašatelji dužnosti u mjestu: suci, sindik, kancelar, čuvar zakona, advokat, kamerlengo ili drugi niži službenici. Ukoliko nošenje baldahina ne bi bilo uredno obavljeno, općinski kancelar trebao je izgubiti službu. Kasnije će bratimi preuzeti nošenje baldahina u procesiji što je najveća čast za vjernike laike (ACR-XX, 190r–190v; Teklić, 2010, 114–115). Peti razlog je činjenica što je Bratovština „preživjela“ ukinuće od francuske vlasti te je nakon obnove zaživjela i djelovala u XX. stoljeću. Bratovštine B. D. M. od Turnine i B. D. M. od Milosti imale su 1741. veće prihode od Bratovštine Presvetog Sakramenta koja je imala prihode od godišnje zakupnine 69:10 lira te od ostalih prihoda 107:12 lira (Erceg, 1983, 114). Nakon navedene godine Bratovština Presvetog Sakramenta, iako materijalno ne najbogatija, počela je s velikom nabavkom liturgijskih i crkvenih predmeta. Premda će do kraja XVIII. st. trošiti velika sredstva, ipak će s prihodima od 3.121:12 lira biti iza Bratovštine B. D. M. od Milosti po materijalnom bogatstvu (Cigui, Visintin, 2001, 112). Takav način trošenja sredstava zahtijevao je pažljiv i štedljiv odnos prema sredstvima. Bratovština je imala svoju škrabicu, no sredstva nisu bila velika pa se novac prikupljao i prilikom izlaganja Presvetog (ACR-SS, 1v) kao i milostinjom prilikom izlaganja relikvija drva Svetog križa (ACR-SS, 6v). Bratovština je plaćala one koji su prikupili srdele kao milostinju (ACR-SS, 6r) kao i osobe koje su sakupljale milostinju od maslinova ulja (ACR-SS, 39r).

Kroz svoje djelovanje nije se pretjerano štedjelo na izdacima koji su pridonosili veličanju Presvetog Sakramenta što će nam pokazati ovi izdaci. Dana 19. travnja 1740. kupljen je za 24 lire križ postavljen iznad tabernakula (ACR-SS, 2r). Srebrna piksida je napravljena 22. prosinca 1740. godine (ACR-SS, 5r). Dana 22. ožujka 1741. naloženo je da se dva crvena pluvijala i vela podstave za potrebe bratovštine (ACR-SS, 11r). Dana 17. listopada 1741. kupljena je štola za potrebe bratovštine (ACR-SS, 10r). Dva pilastra za velike svijećnjake kupljena 11. prosinca 1741. godine (ACR-SS, 10r). Bijeli pluvijal napravio je Nicolò Ferrarese 10. prosinca 1742. godine (ACR-SS, 14r). Na oltaru sv. Jurja Vincenzo Campitelli izradio je četiri stepenice koje će služiti za izlaganje Presvetog. Dana 20. veljače 1743. i 26. veljače 1743. nabavljeno je šest velikih brončanih svijećnjaka na oltaru Presvetog i četrnaest malih za vrijeme izlaganja Presvetog (ACR-SS, 15r). Posebna štola za procesije i za nošenje Presvetog nemoćnima nabavljena je 17. lipnja 1748. godine (ACR-SS, 33r). Posebna štola za klerika koji je obavljao službe na oltaru Presvetog Sakramenta nabavljena je 24. ožujka 1750. godine (ACR-SS, 39r). Dana 14. veljače 1750. za oltar je kupljeno brončano zvonce (ACR-SS, 39r). Dvije

ključanice u sakristiji napravljene su 30. travnja 1751. godine (ACR-SS, 43). Dana 6. Lipnja 1751. pristupilo se bojanju i pozlati starog procesijskog znaka (ACR-SS, 43.r). Dana 31. prosinca 1751. dan je novac za restauraciju dviju nebnice u koru Presvetog (ACR-SS, 45.r). Godine 1753. kupljen je za 2.017,53 lira novi pozlaćeni procesijski znak koji se nosio oko crkve svaki mjesec (ACR-SS, 51r). Ključ za vratašca tabernakula na oltaru Presvetog izrađen je 20. travnja 1754. godine (ACR-SS, 54r). Dana 22. travnja 1754. načinjen je ormarić u kojem se čuvaju sveta ulja (ACR-SS, 54r). Dana 8. veljače 1757. odlučeno je pribavljanje posebnog vela za nošenje Presvetog umirućim (ACR-SS, 65r). Dana 25. lipnja 1767. naručen je pluvijal koji je trebao pokrivati piksidu kad se Presveto nosi umirućima (ACR-SS, 97r). Dana 20. listopada 1759. nabavljen je baldahin sa finom vrpcom, velom i štolom te je istog dana plaćen iznos od 5.932,16 lira za četiri srebrna štapa koja su služila za nošenje samog baldahina. Gaštald Zuffichi nabavio je 1764. prvu kanonsku ploču za oltar Presvetog, a 15. veljače 1765. dvije srebrne kanonske ploče *principio i lavabo* koje su plaćene 3.489,7 lira (ACR-SS, 90r). Godine 1768. nabavljeno je deset vaza. Lorenzo Contameto iz Venecije 31. studenog 1769. Primio je 7.643, 12 lira za mramornu oltarnu ogradu i mjedene šarke (BBS-AFC, 1/IX-9, 21). Dana 18. studenog 1772. Bratovština je dala 4.529 lira za djelomično pozlaćeni ostensorij s lunetom od zlata (ACR-SS, 112r). Dana 14. veljače 1790. za 280 lira kupljena je još jedna pokaznica koja se koristila za obične dane. Dvije godine kasnije, 20. veljače, nabavljena je srebrna kutija za nošenje hostije bolesnicima (BBS-AFC, 1/IX-9, 23). Najvrijedniji predmet, antependij, nabavljen je 1777. godine. Bratovština je novac čuvala u škrinji uzidanoj u zidu crkve sv. Jurja i sv. Eufemije koja je imala tri ključa. Jedan je imao gaštald, a druga dva imala su dva najstarija povjerenika. Ključ vrata koja su bila na zidu u kojem je čuvana škrinja bio je kod drugova.

BRATOVŠTINA PRESVETOG SAKRAMENTA; JAVNI LITURGIJSKI PROSTORI I JAVNE LITURGIJSKE SVEČANOSTI

Bratovština je u nazivu objasnila koji su aspekti života i djelovanja prioritet u njenom djelovanju. Sve što je bilo povezano s Presvetim Sakramentom imalo je prioritet. Veći financijski izdaci ticali su se oltara Presvetog i prostora oko oltara. Godine 1624. pozlatili su oltar Presvetog sprijeda i straga (BBS-AFC, 1/IX-9, 16). Za svaki blagdan na oltaru Presvetog slavila se jedna tiha sveta misa. Svake treće nedjelje slavili su svetu misu kojoj je prethodila procesija. Sljedećeg dana slavila se pjevana sveta misa za pokojne bratime i sestrime (BBS-AFC, 1/IX-9, 5). Izgradnjom nove crkve Bratovština nastavlja sa skrbi za oltar Presvetog. Na općoj skupštini Bratovštine 11. listopada 1736. na prijedlog gaštalda Bratovštine Zuane Cibibina, Biasija Costantinija, povjerenika Michielea Zuffichija i Antonija Ferraresea, upravitelja Bratovštine Francesca de Carlija i Francesca Maraspina odlučeno je da se u novoj crkvi sv. Jurja i sv. Eufemije načini novi oltar Presvetog Sakramenta. Prethodno je mletački kamenorezac Girolamo Laureato pokazao nacrt novog oltara predstavnicima Bratovštine u mletačkoj crkvi sv. Leonarda. Oltar je dovršen i postavljen u pokrajnjoj sjevernoj lađi 16. lipnja 1737. godine. Tog dana je slavljena sveta misa na oltaru Presvetog. U spomenutoj crkvi sv. Leonarda Girolamu

Sl. 2: Srebrni antependij koji je financirala Bratovština Presvetog Sakramenta, detalj (foto: A. Teklić).

Fig. 2: The silver antependium which was financed by the Confraternity of the Blessed Sacrament (photo: A. Teklić).

Laureatu 6. prosinca 1738. isplaćena je prva rata u iznosu od 3.100 lira, 1739. druga rata od 3.100 lira i 1741. zadnja rata od 3.100 lira (BBS-AFC, 1/IX-9, 17).

Početak opskrbe vrijednim liturgijskim predmetima crkve sv. Jurja i sv. Eufemije, a posebno oltara Presvetog Sakramenta, počinje kada su Bratovštinu vodila dvojica gaštalda u XVIII. stoljeću. Prvi gaštald je Zuane Cibibin prema kojem se srebrnina nabavljena u razdoblju od 1735.–1756. naziva „nucleo Cibibin“, a drugi gaštald je Michiele Zuffichi te se predmeti nabavljeni u razdoblju 1757.–1787. naziva „nucleo Zuffichi“ (Crusvar, 1997; Santangelo, 1935). Navedeno razdoblje započinje na općoj skupštini 3. studenoga 1735. kada su bratimi, želeći otkloniti loše stanje srebrnine, odredili da se tri gotovo uništene svjetiljke otpreme u Veneciju kako bi se popravile, a istodobno su naručene dvije nove. Također je odlučeno da se nabavi novi baldahin te sve što je još potrebno za javna slavlja na kojima je bivala nazočna Bratovština. Bogata kolekcija srebrnine započela je 28. siječnja 1736. kada su tri stara svijećnjaka pretopljena da bi se napravilo jedan lampinjon. Uskoro, 14. ožujka 1736., kolekcija se povećava nabavkom još jednog lampinjona plaćenog 2.270:2 lira (BBS-AFC, 1/IX-9, 18). Bratovština se brinula da bi u lampinjonu uvijek bilo ulja. Dana 29. rujna 1739. ostijar Mattio Pellizzer dobio je novac za nabavku ulja i skrb oko lampinjona ispred oltara Presvetog (ACR-SS, 4r). U godini 1736. načinjeno je 6 srebrnih svijećnjaka za oltar Presveog (BBS-AFC, 1/IX-9, 17).

Bratovština je ukrašavala liturgijske prostore i slavlja povezana s Presvetim. Baldahin je u pobožnosti i iskazivanju časti crkvenim velikodostojnicima imao veliko značenje. Prilikom dolaska vizitatora u pastoralni pohod u župu, predstavnici grada i

župe dočekali bi biskupa s baldahinom te bi se u svečanoj procesiji uputili na poklon Presvetom u župnu crkvu (APB-PV, 9r) Prvi baldahin kupljen je u Veneciji 16. ožujka 1629., a napravljen je od satena i za njega je plaćeno 312.10 lira. Četiri palice s čvorovima na vrhu i četiri zasuna i prstenje za baldahin plaćeni su 50 lira. Da iskažu veće poštovanje prema Presvetom koje će se nositi pod baldahinom, bratimi su platili Anzolu Galinazzu pozlatu palica 47 lira (BBS-AFC, 1/IX-9, 40). Do 1771. u Rovinju se upotrebljavao jedan težak baldahin za procesije. Baldahin na tim procesijama nosili su sadašnji i bivši suci. Samo ako njih nije bilo tada su baldahin smjeli preuzeti drugi službenici (ACR-XX, 190v). Problem se pojavio između rovinjskih sudaca i Bratovštine. Na *insinuazione* sudaca gaštald Zuffichi nabavlja 30. svibnja 1771. jedan lagani baldahin sa pozlaćenim šiljcima plaćen 630 lira (ACR-SS, 108r). Trojica sudaca i gradski nadzornik nosila su ga prvi put iste godine za blagdan Tijelova. Drugi baldahin, teški, dragocjeni, protkan zlatnim i srebrnim nitima, služio je djeci koja su bila obučena u bijelo kao anđeli da ih štiti od sunca jer su procesije dugo trajale (BBS-AFC, 1/IX-9, 22). Osim dva velika baldahina, Bratovština je 23. travnja 1740. nabavila i manje baldahine (*l'ombrella*) za potrebe nošenja Presvetog nemoćnim (ACR-SS, 2r). Procesije su se obavljale i prilikom odlaska po pokojnika te dolaska s istim do crkve gdje je bio pokopan (APB-SD, 31).

VODSTVO BRATOVŠTINE PRESVETOG SAKRAMENTA

Bratovština Presvetog Sakramenta djelovala je prema pravilnicima. Prva pravila su zapisana u matrikuli (BBS-AFC, 1/IX-9, 1–7) Bratovštine odobreno 18. lipnja 1579. od porečkog biskupa Cesarea de Noresa (11. veljača 1573. /12. prosinac 1597.) (Babudri, 1910, 266). Na prestavljanju matrikule u crkvi sv. Eufemije bili su nazočni: prepozit Zandomenego Zuchatto, kanonici Domenego Bichiachi i Bernardino, Francesco Zartin, Zuan Sponza, Nicollo i njegov sin Gabriel, Francesco Sponza pok. Antonija, Micalin di Vescovi pok. Righa, Nicollo de Perholi pok. Zuanea, Thomasino pok. Pasqualina i njegov sin Domenego, kirurg Domenego Ferarese, Zuane Fachinetto, Pollo *charer*, Domenego *spongino*, Zuane pok. Francesca, Gregor *sartor*, Gusto Fasanino, Piero Sponza de Christoforo, Antonio Spongia pok. Blasija i Antonio *di quarenghi*. Osim navedenih istaknutih bratima, sjednici u crkvi nazočilo je još 108 bratima.

Na čelu Bratovštine bio je gaštald kao rektor. Biran je većinom glasova bratima na način da su u predizborima izabrana četvorica kandidata, a u sljedećem krugu biran je jedan novi koji nije plaćao doprinose dok je na dužnosti. Ako je bio dužan novac Bratovštini nije mogao biti izabran za gaštalda. Inventar Bratovštine je trebao prenositi bivši na novog gaštalda. Za vrijeme primopredaje nazočni su bili: prepozit, povjerenik (*commissario*), drugovi (*compagni*) i načelnik (*podesta*) Rovinja. U užem vodstvu su bila i četvorica drugova. Dvojica su bila na raspolaganju bivšem, a dvojica drugova novom gaštaldu. Drugovi nisu trebali plaćati doprinose u Bratovštini. Ukoliko bi bratimi ocijenili da svoj posao obavljaju dobro mogli su ostati na dužnosti i nadalje. Bratovština je imala četiri povjerenika s doživotnim mandatom. Novi gaštaldi koji još nisu preuzeli dužnost u potpunosti nisu mogli potrošiti novac (osim nabavka svijeća i ulja) bez odobrenja bar

dvojice povjerenika. Ukoliko bi došlo do nepoštivanja takve odredbe gaštald je odmah bio smijenjen. Povjerenik nije mogao biti gaštald, a ako se koji povjerenik prijavio na izbor, na njegovo mjesto bio je biran drugi povjerenik (BBS-AFC, 1/IX-9, 4).

Jedan od dvojice najvažnijih gaštalda bio je Zuanne Cibibin. Osim što je nabavljao velike količine srebrnine, upravljao je s Bratovštinom s ljubavlju, milosrđem i odgovorno tako da je njegova *impareggiabile diligenza* pridonijela nabavci oltara Presvetog, šest velikih srebrnih svijećnjaka, dva pokretna lampiona, veći broj većih i manjih svijećnjaka od mesinga, baldahina, oltarnika, veluma, vaza, ormara za liturgijsko posuđe, svijeća u velikim količinama, srebrnih piksida, obnovu i restauriranje ostalog liturgijskog posuđa. Svaki predmet koji je došao u crkvu prethodno je bio provjeravan od gaštalda Cibibina. U znak trajne zahvalnosti i sjećanja na tako velikog bratima bio je sahranjen u koru Presvetog. Da bi se još više istaknula njegova važnost pogrebna ploča se nalazila u sredini kora točno iza tabernakula (BBS-AFC, 1/IX-9, 19–20). Drugi važan gaštald Bratovštine Presvetog Sakramenta bio je nasljednik Zuanne Cibibina, Michiel Zuffichi (1757–1787). U to vrijeme nabavljena je posljednja velika količina srebrnine i liturgijskih predmeta. Dana 5. rujna 1787. pokopan je Michiel Zuffichi. Njegov nasljednik na mjestu gaštalda Carlo Zuffichi dobio je dozvolu od magistrature *alla sanità* da premjesti kosti pokojnika u novu grobnicu. Nadgledanje je obavljao niži službenik zdravstva (ACR-SS, 191v).

Promjene u nazivu čelnika dogodile su se nakon što je Bratovština 20. svibnja 1807. ukinuta. Posljednji gaštald bio je na dužnosti do 1814. godine. Nakon toga Bratovština nije imala na čelu gaštalda. Bratovština počinje ponovno djelovati od 1860. kada je ponovno organizirana Bratovština Presvetog na starim temeljima, ali sasvim novim načinom organizacije, no drugo razdoblje djelovanja nije predmet ove radnje.

ZAKLJUČAK

Bratovštine su u Rovinju kroz prošlost, a naročito od XVII. do početka XIX. st. bile djelatne i ugledne organizacije. Društvene, ekonomske i vjerske prilike uvjetuju nastajanje i organiziranje Bratovštine Presvetog Sakramenta u Rovinju. Svrha i cilj osnivanja i djelovanja Bratovštine bila je slava Božja i poštovanje Presvetog Sakramenta. Javne svečanosti i privatne pobožnosti Bratovštine Presvetog bile su povezane s oltarom Presvetog. Javni obredi imali su za cilj iskazivanje pobožnosti, ali i isticanje članova bratovštine koji su imali mjesto oko oltara Presvetog Sakramenta te su samo oni mogli imati ormare, grobnice i sjediti na klupama u kapelici Presvetog. Propisi o osnivanju i djelovanju Bratovštine bili su usklađeni s prohtjevima Mletačke Republike. U radu je predstavljeno djelovanje Bratovštine u prvom razdoblju do 1807. godine. Posebna pažnja posvećena je prikazivanju liturgijskih predmeta i popratnih sredstava koji su služili iskazivanju časti Presvetom Sakramentu.

PRILOG I: Prijepis Bule o osnivanju Bratovštine Presvetog Sakramenta
(ACR-AVC, str. 1.–9.)

IN NOMINE CHRISTI. AMEN.

NOS ALEXANDER Miseratione divina Episcopus sanctae Romana Ecclesia Cardinalis de Cesarinis nuncupatus, ac piae Societatis, seu Confraternitatis Sacratissimi Corporis Dni Nostri Jesu Christi, in sacra Ecclesia supra Minervam, Ordinis Praedicatorum de Urbe, noviter instituta, universalis Protector.

Universis et singulis praesens publicum transumptum instrumentum inspecturis visuris, pariter et auditoris salutem in Domino sempiternam. Fidem facimus et attestamus, qualiter nuper Sanctissimus in Christo Pater et Dominus noster Dnus Paulus divina providentia Papa Tertius volens dictae Confraternitatis Confratres aliquibus spiritualibus prosequi muneribus quosdam eis concessit literas tenorem qui sequitur, continentes.

PAULUS EPISCOPUS Servus Servorum Dei.

Ad perpetuam rei memoriam.

Dominus Noster Jesus Christus transiturus de hoc mundo ad Patrem, in ultima caena, quam cum discipulis suis mandavit, admirabile sacramentum pretiosissimi Corporis et Sanguinis sui instituit, per quod universi Christocolae memoriam suae charitatis eximiae, quam in suae passionis hora ejus appropinquante ostendit, recolerent. Unde nos illius vices, licet immeriti gerentes in terris, debitum censemus, ut ea, quae in hujus sacrosancti sacramenti honorem et venerationem ex qua Christifidelium devotione digne ordinata comperimus, ut perpetuis futuris temporibus permaneant, prompta devotione, prout decet, apostolico praesidio solidemus et, ut ad id fidelium eorumdem vota facilis concurrant, fideles ipsos spiritualibus muneribus prosequamur, et eorum pia suffragia donis caelestibus confoveamus, ut exinde divinae gratiae aptiores reddantur, et sacramentum ipsum in die peregrinationis extremae sibi fore viatum salutare mereantur. Sane pero parte dilectorum filiosum universorum Confratrum Confraternitatis sub invocatione Sacratissimi Corporis Christi in Ecclesia domus Beata Maria supra Minervam de Urbe, Ordinis Fratrum Praedicatorum institutae, nobis nuper exhibitae petitis continebat. Quod nuper nonnulli cives Romani et Curiales Christifideles, pie confiderantes sacratissimum Eucharistiae Sacramentum praedictum, in parochialibus ecclesiis dictae Urbis minus honorifice, et in locis objectis sine ulla veneratione conservari, et cum per ipsam Urbem pro comunione infirmorum defendum erat, ab uno tantum capellano, sine ullis decore et reverentia solitum deferri, et singulari devotione ducti cupientes praemissis, et ut eidem Sacramento honor, cultus et veneratio debita exhiberentur, quantum in eis erat providere unam Societatem seu Confraternitatem utriusque sexus sub invocatione ejusdem Sacratissimi Corporis Christi in dicta Ecclesia de Minerva, ordinarunt, et instituerunt. Ac per ejus salubri directione et incremento, inter alia quod Confratres Confraternitatis hujusmodi pro tempore existentes, seu ab eis per singulas regiones Urbis praedictae deputati, aut deputandi, diligenter, ac omni cura et studio facerent et procurarent, ut Sacramentum hujusmodi tam in dicta Minerva, quam singulis aliis parochialibus

Ecclesiis Urbis hujusmodi, ea qua decet veneratione in loco honorifico et honesto, lampadibus accensis, die noctuque conservaretur et custadiretur. Et si earumdem Ecclesiarum redditus ad id non sufficerent, ipsi Confratres illis de necessariis ad hujusmodi opus, necnon ad emendum unum pallium pro singulis Ecclesiis praedictis, cum quo Sacramentum ipsum, quotiescumque illud pro Communione infirmorum extra ecclesiam deferendum esset, deferri deberet, providerent. Ac quum Rector cujuslibet ex Ecclesiis praedictis, seu illius locum tenens, quotiescumque esset necessarium Sacramentum hujusmodi alicui infirmo ministrari, et ad illius domum deferri, campanam suae Ecclesiae certis ictibus pulsari facere teneretur, ad hoc, ut Confratres vicini parochia illius Ecclesiae, se moneri et convocari ad sociandum Sacramentum ipsum cognoscerent, et per se ipsos associare, si legitimo impedimento detenti non forent, alioquin per unum de suis dignioribus familiaribus Sacramentum praedictum ad domum dicti infirmi facibus accensis associari et comitari facere tenerentur, ac quum utriusque sexus personae Confraternitatis hujusmodi confratres pro tempore existentes tertia quaque die Dominica cujuslibet mensis totius anni in dicta Ecclesia de Minerva congregati, et inibi unam Missam in cantu, vel aliter celebrari facere, ac in elevatione praefati Sacramenti faces accensas habere deberent; nec non prima die Veneris statim post festum Corporis Christi immediate sequenti, solemnum processionem extra et circum praefatam Ecclesiam de Minerva Sacramentum praedictum honorifice, facibus accensis deferendo, annuatim facere; et si aliquum ex Confratribus Confraternitatis hujusmodi aegrotare contingeret, Rector, aut electus nominatus Ecclesiae, cujus dictus infirmus parochianus excitaret, una cum alio Confratre ejusdem Confraternitatis per Rectorem, seu electum nominatum hujusmodi, pro tempore eligendo, dictum infirmum visitare, et ad confitendum peccata sua, ipsumque Sacramentum suscipiendum pie adhortari et commonere; nec non singulis hebdomadis totius anni, ipsi utriusque sexus Confratres quinquies Orationem Dominicam, et totius Salutationem Angelicam in commemorationem dicti Sacramenti, devote recitare et commemorare tenerentur. Ac mulieribus Confratribus dictae Confraternitatis, quibus indecens esset per dictam Urbem vagari ad sociandum dictum Sacramentum, ut quotiens signum campanae audirent, flexis genibus, Orationem Dominicam et Salutationem Angelicam hujusmodi quinquies ut praefertur, recitando, omnes et singulas gratias et indulgentias Confratribus Confraternitatis hujusmodi pro tempore concessas consequerentur, per nos concedi procurare statuerunt, et ordinarunt, prout in instrumentis, seu alius documentis desuper confectis plenius contineri dicitur. Ac dilectum filium nostrum Alexandrum Sanctae Mariae in via lata Diaconum Cardinalem de Cesarinis nuncupatum in Protectorem dictae Confraternitatis elegerunt. Quare pro parte eorumdem Confratrum nobis fuit humiliter supplicatum, ut institutioni Confraternitatis, ac statutis, et ordinationibus hujusmodi pro illorum subsistentia firmiori, robur Apostolicum confirmationis adjicere, ac alias in praemissis opportune providere de benignitate Apostolica dignaremur. Nos igitur tantum Sacramentum omni laude et veneratione dignum accendis fidelibus, ut per hoc desideratum salutem consequi valeant, honorari, laudari, magnificari, sinceris desideriis exoptantes, ac omnipotenti Deo, quod tam saluberrima, tamque necessaria et utilia spera nostro tempore exerceri inceperint, gratias agentes, et ut illa perpetuo frequententur, ac Christifideles praefati eis frequentius insistant, quo Noj

erga eos amplioribus et specialioribus gratiis liberaliores, seque per hoc majori caelestis gratiae devotione refici posse cognoverint, quantum cum Deo possumus providere volentes; hujusmodi supplicationibus inclinati, institutionem Confraternitalis hujusmodi, necnon praedicta, ac omnia et singula alia per eosdem Confratres curia (?) praemissa statuta, et ordinata, ac prout illa concernunt, omnia, et singula in istrumentis, seu documentis desuper confectis praedictis contenta et inde secunda, quaecumque ex certa nostra scientia Auctoritate Apostolica tenore praesentium approbamus et confirmamus, ac omnes et singulos juris et facti defectus, si qui forsitan intervenerint in eisdem supplemus; illisque perpetuae firmitatis robur adjicimus, et ea per ipsarum parochialium Ecclesiarum Rectores, seu eorum locatenendes pro tempore existentes, et alios ad quos spectat, firmiter observari debere decernimus. Et nihilominus pro potiori cautela, praemissa omnia et singula alia per eosdem Confratres, ut praefertur statuta et ordinata de novo, auctoritate et tenore praedictis, perpetuo statuimus et ordinamus. Ac Confratribus Confraternitatis hujusmodi nunc, et pro tempore existentibus, ac eorum singulis, q omnibus et singulis privilegiis, indultis, exemptionibus, libertatibus, immunitatibus, indulgentiis etiam plenariis, et peccatorum remissionibus, ac aliis gratiis spiritualibus et temporalibus Confratribus Imaginis Salvatoris ad Sancta Sanctorum, necnon Charitatis et Archihospitalis Sancti Iacobi in Augusta, et Sancti Ioannis Baptae, necnon Sanctorum Cosmae et Damiani nationis florentinorum, ac hospitalis nostri Sancti Spiritus in Saxia, ordinis Sancti Augustini, et Campi Sancti, Confraternitatum ejusdem Urbis, pro tempore existentibus, illorumque, ac Beatae Marie de Populo, etiam de Urbe Ecclesiis et Christifidelibus illas visitantibus, per quoscumque Romanes Pontifices praedecessores nostros, et successores comessis et comedendis, et quibus illi utuntur, potiuntur, et gaudent; ac uti, potiri, et gaudere poterunt quomodolibet in futuram. Quorum tenores, ac si de verbo ad verbum insererentur praesentibus pro expressis haberi volumus, ex nunc, et in perpetuum utantur, potiantur et gaudeant, ac uti, potiri, et gaudere libere et licite possint et valeant in omnibus, et per omnia perinde ac si illa eis specialiter et expresse concessa fuissent, et in futurum concederentur, concedimus et indulgemus. Ipsaque privilegia, indulta, exemptiones, libertates, immunitates, indulgentias etiam plenarias, et peccatorum remissiones, et alias gratias ad Confratres Confraternitatis Sacratissimi Corporis Christi hujusmodi, ac illius capellanos ministros et personas pro tempore existentes eisdem auctoritate, et tenore extendimus, et eis communicamus. Necnon Christifidelibus praefatis, qui dictam Confraternitatem Sacratissimi Corporis Christi ingredientur, die illorum ingressus hujusmodi, plenariam ad instar Jubilaei, in eorum peccatis prius confessis, et Sacramento hujusmodi per eos devote recepto, ter in vita, similiter plenariam omnium peccatorum suorum. Ipsis Confratribus, qui praefatum Sacramentum eisdem infirmis ministrandum associaverint, seu impediti assoniari, ut praefertur, fuerint; ac eisdem processionibus et divinis officiis, quae per eosdem Confratres, ut praefertur, celebrari facere contigerit interfuerint, quoties id fecerint centum, qui vero dictam Ecclesiam de Minerva diebus Veneris, cujuslibet hebdomadae totius anni devote visitaverint, decem annorum et totidem quadragenarum injunctarum eis paenitentiarum indulgentias et remissiones quoties id fecerint, misericorditer in Domino concedimus et elargimur. Nec non mulieribus Confraternitatis ejusdem, quibus propter honestatem non licet per Urbem

ipsam passim vagari, quoties signum Campanae hujusmodi audierint, semel Orationem Dominiam, et totidem Salutationem Angelicam flexis genibus devore recitaverint, ut omnes et singulas indulgentias, concessiones et gratias aliis Confratribus interessentibus concessas, consequantur et consequi valeant. Ac eisdem utriusque sexus Confratribus et eorum singulis, ut quemcumque Praesybiterum saecularem, vel cujusvis Ordinis regularem, etiam in mortis articulo, etiamsi mors tunc non subsequatur, in suum possint eligere confessorem, qui confessionibus eorum diligenter auditis, eos et eorum singulos ab omnibus et singulis eorum peccatis, criminibus, excessibus et delictis quantumcumque gravibus et enormibus, per eos et eorum singulos pro tempore perpetuatis, etiam Sedi Apostolicae et eorum Ordinariis reservatis, praeterquam a contentis in liberis in de Caena Domini legi solitis, ter in vita absolvere, et eis paenitentiam salutarem injungere. Nec non ejusdem Confraternitatis administratoribus et Confratribus pro tempore existentibus, pro illius statu salubriori dirigendo, ut quaecumque licita et honesta statuta et ordinationes felix reginem, et prosperum statum et gubernationem illorum, et aliarum quarumcumque rerum spiritualium et temporalium eos quomodolibet concernentia condere et facere, eaque quotiens videbitur mutare, et alterare, limitare, corrigere, declarare, modificare et in melius reformare, quae postquam edita, mutata, alterata, limitata, correcta, declarata, modificata et in melius reformata fuerint, eo ipso per sedem eandem confirmata sint, et esse censeantur, auctoritate et tenore supradictis, indulgemus, ac plenam et liberam desuper facultatem concedimus. Et nihilominus, ut Christifidelium devotio ad tam salubre Sacramentum ferventius invalescat, ac Christifideles ad illius venerationem, et familia charitatis opera exercenda, peramplius excitentur, quod omnes et singulae aliae Confraternitates sub eadem invocatione Sacratissimi Corporis Christi ubilibet institutae instituendae, eisdem privilegiis, concessionibus, indulgentiis, facultatibus, gratiis ed indultis Confraternitati in Ecclesia de Minerva institutae hujusmodi per Nos concessis et concedendis utantur, potiantur et gaudeant; ac uti, potiri et gaudere possint et debeant praefata Auctoritate etiam praesentium tenore statuimus et ordinamus. Decernentes praesentes literas, et in eis contentas indulgentias et peccatorum remissiones, sub quibuscumque revocationibus, suspensionibus et modificationibus similium vel dissimilium indulgentiarum et literarum, etiam per Nos et successores nostras, ac Cancellariae Apostolicae regulis pro tempore editis, etiam in favore fabricae Basilicae Principis Apostolorum de eadem Urbe, ac Cruciatuae sanctae, nullatenus comprehensas, sed ab illis omnino exceptas esse et censi. Et sic per quoscumque Iudices quacumque auctoritate fungentes sublata eis et eorum cuilibet quamvis aliter judicandi et interpretandi facultate et auctoritate judicari et definiri debere, ac quidquid secus attentare contigerit, irritum et inane. Necnon praesentium transumptis manu Notarii publici subscriptis, et sigillo alicujus Curiae Ecclesiasticae, seu personae in dignitate ecclesiastica constitutae munitis, eandem prorsus fidem in iudicio et extra adhibendam fore, quae eisdem praesentibus adhiberetur si forent exhibitae, vel estensae. Quocirca Ven^{bus} fratribus nostris Universis, Patriarchis, Archiepiscopis. Episcopis, ac dilectis filiis Abbatibus, et aliis personis in dignitate ecclesiastica constitutis, necnon Metropolitanarum et aliarum Cathedralium Ecclesiarum Canonicis ac eorundem Patriarcharum, Archiepiscoporum et Episcoporum Vicariis in spiritualibus et officialibus generalibus ubilibet constitutis, per

Apostolica scripta mandamus, quatenus ipsi, vel duo, aut unus eorum per se, vel alium, seu alios, praesentes literas, et in eis contenta quaecumque ubi et quando opus fuerit, ac quotiens pro parte Confratrum Confraternitatis Sacratissimi Corporis Christi in Ecclesia de Minerva institutae, hujusmodi pro tempore existentium, desuper fuerint requisiti solemniter publicantes, eisque in praemissis efficacis defensionis praefidio assisten faciant praesentes literas, et in eis contenta hujusmodi firmiter observari, ipsosque Confratres illis pacifice gaudere. Non permittentes eos desuper per quoscumque contra praesentium tenorem quomodolibet molestari. Contradictores quoslibet, et rebelles, per censuras ecclesiasticae, appellatione postposita, compescendo. Ac quoscumque sua interesse putantes, etiam per edictum publicum locis publicis affigendum, constituo summarie de non tuto ad eos accessu, citando, ac illis, necnon aliis, quibus et quoties opus fuerit, inhibendo, ac censuras et paenas ipsas etiam iteratis vicibus aggravando, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii saecularis. Non obstant felicitis recordationis Bonifacii Papae Octavi praedecessoris nostri, qua cavetur, ne quis extra suam civitatem vel dioecesim ad iudicium evocetur, seu ne Iudices a sede praedicta deputati extra civitatem, vel dioecesim in quibus deputati fuerint, contra quoscumque procedere, aut aliis vices suas committere praesumant, ac de duabus dictis in Concilio generali edita, dummodo ultra tres dietas aliquis auctoritate praesentium ad iudicium non trahatur, et quibuscumque aliis Apostolicis, ac in provincialibus et synodalibus edita, generalibus, vel specialibus constitutionibus et ordinationibus, necnon privilegiis et indultis apostolicis supradictis, et quibuscumque aliis Ecclesiis, confraternitatibus et personis, sub quibuscumque tenoribus, et formis, ac cum quibusvis etiam derogatoriis derogatoriis clausulis, necnon irritantibus, et aliis decretis concessis, approbatis et innovatis, quorum omnibus illorum tenores, ac si de verbo ad verbum, nihil penitus omissis, et forma illis tradita, observata insererentur, praesentibus pro sufficienter expressis habentibus, illi alias in suo robore permansuris, hac vice dumtaxat specialiter, et expresse derogamus, contrariis quibuscumque. Aut si aliquibus comuniter, vel divisim ab eadem sit Sede indultum quod interdicti, suspendi, vel excommunicari, aut extra, vel ultra certa loca ad iudicium evocari non possint, per literas Apostolicas non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mentionem. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam Nostrae approbationis, confirmationis, suppletionis, adiectionis, decreti, statuti, ordinationis, concessionis, indulti, voluntatis, extensionis, communicationis, elargitionis mandati et derogationis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit indignationem Omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum. – Datum Romae apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicae Millesimo quingentesimo trigesimo nono, Pridie Kalendas Decembris, Pontificatus nostri anno sexto. PAULUS III. PONTIFEX MAXIMUS

Cum hujusmodi praedictas literas ipsius plibati Domini nostri Papae ejus vera Bulla plumbea cum cordula subsericea rubei croci colorum more Romanae Curiae pendente, bullatas ac sanas, illaesas et integras ac prorsus omni vitio et suspicione carere vidissemus; pro parte Reverendi in Christo Patris et Domini Domini Ioannis Campegi Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopi Parentini, ac Venerabilium et honorabilium Confratrum et Venerabilis Confraternitatis Sacratissimi Corporis Christi erectae, seu erigendae

in venerabili Collegiata Ecclesia Sanctae Eufemiae castri Rubini Parentinae Dioecesis requiristi per infrascriptum Notarium dictaeque Confraternitatis Secretarium gratis et amore Dei in hanc publicam transumpti formam exemplari ac redigi et subscribi mandavimus. – In quorum fidem praesens publicum transumpti instrumentum fieri et per secretarium praefatum subscribi sigillique nostri appensione muniri fecimus. – Datum Romae in adibus nostris sub anno a Nativitate Domini Millesimo quingentesimo quadragesimo secundo Indictione Decima quinta, die vero tertia mensis Januarii Pontificatus Sanctissimo in Christo Patris et Domini nostri Domini Pauli Divina Providentia Papae Tertii anno octavo, Praesentibus ibidem Dominis Domenico de Montebona et Hieronymo Poreis civibus Romanis testibus ad praemissa vocatis atque rogatis. Et ego Gabriel de Vallatis civis romanus publicus imperiali auctoritate Notarius, supradictaeque Confraternitatis Secretarius auctoritate mihi ut supra injuncta subscripsi et publicatis nomine cognomine signumque meum solitum apposui et consuetum.

Gratis in omnibus amore Dei
Gabriel de Vallatis Secretarius

PRILOG II: Popis gaštalda Bratovštine Presvetog Sakramenta u Rovinju (Za izradu popisa korištena su dva izvorna dokumenta i prijepis koji je napravio Tomaso Caenazzo: BBS-AFC, 1/IX-9)

1542.	Pasqualin Malusà
1543.	Francesco Ferrarese
1544.	Zuanin Rota
1545.–1552.	<i>Ignoti</i>
1553.	Francesco Ferrarese
1554.	Bernardin Barzelogna
1555.	Francesco Zaratin
1556.	Francesco Caligar
1557.	Girolamo Burla
1558.	Biasio Sponza
1559.	Bernardin Barzelogna
1560.	Francesco Sponza qm. Matio
1561.	Francesco Caleger qm. Domenego
1562.	Biasio Sponza
1563.–1564.	Francesco Sponza qm. Antonio
1565.	Tomasin Malusà
1566.	Zuane Jotta
1567.	Nicoletto Caleger qm. Francesco
1568.	Tomasin Malusà qm. Pasqualin
1569.	Francesco Spongia qm. Antonio
1570.	Domenego Barbier

1571. Tomasin Malusà qm. Pasqualin
1572. Francesco Spongia qm. Antonio
1573. Biasio Sponza qm. Antonio
1574. Nicolò di Francesco Barbirotto
1575. Biasio Sponza qm. Antonio
1576. Francesco Sponza
1577. Gabriel Sponza
1578. Biasio Sponza qm. Antonio
1579. Antonio di Quarengis (Fachinetti)
1580. Francesco Sponza
1581. Tomasin Malusà qm. Pasqualin
1582. Andrea Sponza qm. Beneto
1583. Bortolo Gazzoto
1584. Tomasin Caenazzo qm. Piero
1585. Pelegrin Visintin
1586. Antonio Sponza qm. Biasio
1587. Batista Bazalisco
1588. Tomasin Caenazzo qm. Piero
1589. Domenego Moscarda
1590. Antonio Ferrarese
1591. Iseppo di Vescovi qm. Mattio
1592. Zuane Marangon
1593. Domenego Moscarda
1594. Dorligo qm. Pasqualin da Vegia
1595. Domenego Caenazzo de Domenego
1596. Tomasin Caenazzo qm. Piero
1597. Zuane Milia
1598. Domenego Moscarda
1599. Zuane Jota qm. Andrea
1600. Iseppo di Vescovi qm. Matio
1601. Bortolo Sponza qm. Zuane
1602. Zuane Albanese
1603. Dorligo qm. Pasqualin da Vegia
1604. Zuane Jota qm. Andrea
1605. Nicolò Travaglim
1606. Cesare Vidotto
1607. Domenego Marangon qm. Francesco
1608. Domenego Malusà qm. Nicolo detto Venier
1609. Pasqualin Malusà qm. Tomasin
1610. Domenego Pavan qm. Zuane
1611. Piero Furlan
1612. Francesco Zaratin qm. Jacomo
1613. Domenego Marangon qm. Francesco

1614. Pasqualin Malusà qm. Tomasin
1615. Gregon Tentor di Marco
1616. Francesco Zaratin qm. Jacomo
1617. Luca Zaratin
1618. Domenego Pavan qm. Zuane
1619. Zuane Perduzan
1620. Antonio de Lonardis qm. Francesco
1621. Grigor Tentor qm. Marco
1622. Bernardin da S. Vicenti
1623. Zuane Perduzam
1624. Antonio de Lonardis
1625. Grigor qm. Marco da Venezia
1626. Francesco Marangon qm. Domenego
1627. Durligo qm. Pasqualin da Vegia
1628. Batista Travagin
1629. Grigor qm. Marco da Venezia
1630. Francesco Marangon qm. Domenego
1631. Mathio de Vescovi qm. Iseppo
1632. Durligo qm. Pasqualin da Vegia
1633. Bartolo Caenazzo qm. Tomasin
1634. Iseppo qm. Francesco da Vegia
1635. Francesco Marangon qm. Domenego
1636. Gregorio qm. Marco da Venezia
1637. Matio Pelizer qm. Iseppo
1638. Nicolò Pelizer qm. Bortolo
1639. Antonio Aquilante Grego
1640. Francesco Marangon qm. Domenego
1641. Isepo Bartoli qm. Francesco
1642. Beneto Sbisà qm. Valerio
1643. Nicolò Pelizer qm. Bartolo
1644. Giovanni Battista Basilisco qm. Piero
1645. Zorzi Dandolo
1646. Domenego Ferrarese qm. Zanetto
1647. Mattio Tamburin
1648. Andrea Giota qm. Zuane
1649. Andrea Tamburin
1649. Iseppo Bartoli qm. Francesco
1650. Domenego Bevilacqua
1651. Raffael Taliffi
1652. Zuane Spaolaro
1653. Domenego Ferrarese
1654. Zuane Barzelogna qm. Zanetto
1655. Marco da Zara qm. Grigor

1656. Mattio Ive qm. Grigor
1657. Raffael Califfi qm. Girolamo
1658. Zuane Barzelogna
1659. Zuane Pavan qm. Bartolo
1660. Mattio Ive qm. Grigor
1661. Raffael Califfi qm. Girolamo
1662. Battista Basilisco qm. Antonio
1663. Girolamo Ive qm. Piero
1664. Mattio Ive qm. Grigor
1665. Alvise Bureleni
1666. Andrea Bevilacqua qm. Anzolo
1667. Gierolamo Ive qm. Piero
1668. Zuane da Zara qm. Marco
1669. Zuane di Amadi
1670. Liberal di Amadi
1671. Antonio Tamburin fu Andrea
1672. Valerio Sbisà qm. Benetto
1673. Simon Aquilanto qm. Antonio
1674. Bartolo Zaratin
1675. Liberal di Amadi
1676. Lunardo Rocho qm. Francesco
1677. Lorenzo d'Albona
1678. Zuane da Zara qm. Marco
1679. Zuane di Amadi
1680. Liberal di Amadi
1681. Zuane Verzo
1682. Matio Sponza qm. Antonio
1683. Costantin Costantini qm. Francesco
1684. Domenico Rota qm. Piero
1685. Iseppo Ghira
1686. Bortolo Tamburin qm. Vincenzo
1687. Vicenzo Tamburin
1688. Mattio Sponza qm. Antonio
1689. Antonio Sponza
1690. Iseppo Ghira
1691. Giovanni Maria Ghira
1692. Zorzi Appollonio
1693. Nicolò Merlo qm. Nicolò
1694. Giacomo Masato qm. Piero
1695. Francesco Rocco fu Nardo
1696. Zan Astolfo Moscarda qm. Domenego
1697. Francesco Natori
1698. Matio Sponza fu Antonio

- 1699. Antonio Sponza di Matio
- 1700. Zuanne Aquilante qm. Antonio
- 1701. Vido Zucherichio fu Giacomo
- 1702. Francesco Costantini del Iseppo
- 1703. Costantin qm. Francesco Costantini
- 1704. Pollo Zuffichi qm. Michiel
- 1705. Astolfo Moscarda de Bortolo
- 1706.–1707. Vido Zucherichio qm. Giacomo
- 1708. Antonio Sponza qm. Mattio
- 1709.–1710. Gregorio Calucci
- 1711.–1715. Bernardo Bognolo
- 1716.–1717. Astolfo Moscarda qm. Bartolo
- 1718. Piero Masato del Giacomo
- 1719.–1721. Iseppo Costantini qm. Domenico
- 1722.–1723. Astolfo Moscarda qm. Bortolo
- 1724.–1726. Iseppo Tamburin qm. Matteo
- 1727. Bortolo Tamburin qm. Matteo
- 1728.–1729. Domenico Quarantaotto qm. Iseppo
- 1730.–1731. Piero Quarantaotto qm. Domenico
- 1732.–1733. Christoforo di Vescovi qm. Domenico
- 1734.–1756. Zuane Cibibin di Piero
- 1757.–1787. Michiel Zuffichi qm. Paolo
- 1788.–1797. Carlo Zuffichi qm. Michiele
- 1798.–1803. Christoforo Zuffichi qm. Carlo
- 1804. Paolo Zuffichi qm. Carlo
- 1805.–1814. Christoforo Zuffichi qm. Carlo

THE CONFRATERNITY OF THE BLESSED SACRAMENT IN ROVINJ: FROM THE MIDDLE OF THE 15TH TO THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURIES

Željko CETINA

Paduljski put 36, 52100 Pula, Croatia

e-mail: zeljko.cetina@gmail.com

Ante TEKLIĆ

Stjepana Radića 29a, 52210 Rovinj, Croatia

e-mail: ante.teklic@gmail.com

SUMMARY

Throughout the history, but especially between the 17th and the beginning of the 19th centuries, the Rovinj confraternities were active and prominent organisations. The social, economic and religious circumstances of the period also dictated the establishment and organisation of the Confraternity of the Blessed Sacrament. The purpose and objective of the establishment and operation of the confraternity was to worship God and to have reverence for the Blessed Sacrament. Public ceremonies and private devotions of the confraternity were related to the altar of the Blessed Sacrament. Public ceremonies were intended to express devotion, but also to give prominence to the members of the confraternity, who held their places around the altar of the Blessed Sacrament and were exclusively allowed to have cabinets and crypts and to sit on the benches of the chapel of the Blessed Sacrament. The regulations on the establishment and operation of the confraternity were harmonised with the desires of the Venetian Republic. This paper presents the activities of the confraternity in its first period up to 1807. Special attention is dedicated to the presentation of liturgical objects and the paraphernalia used for honouring the Blessed Sacrament.

Key words: ecclesiastical history, modern era, Confraternity of the Blessed Sacrament, Rovinj, church of St Euphemia

IZVORI I LITERATURA

ACR-AVC – Arhiv Kaptola u Rovinju (ACR), Atti della veneranda Confraternita del Santissimo Sacramento in Rovigno 1860–1895 (AVC).

ACR-CS – ACR, Capitolare sesto (CS) 1852–1899.

ACR-GC – ACR, Giorni delle contrade (GC).

ACR-IEC – ACR, Introito ed esito della Confraternita del Santissimo Sacramento in Rovigno dal 1860 (IEC).

ACR-SNC – ACR, Statuto normale per la Confraternita del Santissimo Sacramento in Rovigno (SNC).

- ACR-SS** – ACR, Rouigno, Santissimo Sacramento (SS), 1739–1806.
- ACR-XX** – ACR, Acta Capitularia XX, Miscellanea I ab anno 1400 usque 1770.
- APB-PV** – Arhiv Porečke biskupije (APB), Primae Visitationis (PV) gnalis Illmi et Reu. Mi D. D. Archiepi Mazzoleni Epi Parent: Com: ac Dni Ursare. Decreta. 1732–1733.
- APB-SD** – APB, Sinodo diocesana (SD) di monsignor Illustris., e reveredis. Alessandro Adelasio per la Iddio gratia, e della S. Sede Apostolica vescovo di Parenzo, Conte. & sig. d'Orsera, Venetia 1675.
- BBS-AFC** – Biblioteca biskupskog sjemeništa u Trstu (BBS), Arhivski fond Caenazzo (AFC), 1/IX-9, Confraternita del SS.mo Sacramento o del Corpus Domini.
- Babudri, B. (1910):** I Vescovi di Parenzo e la loro cronologia. Atti e memorie della società Istriana di archeologia e storia patria (AMSI), 25, 1–2, 170–278.
- Benussi, B. (2004):** Storia documentata di Rovigno. Trieste.
- Caenazzo, T. (1886):** Origine e progresso di alcuni Istituti di beneficenza in Rovigno. AMSI, 2, 3–4, 184–198.
- Caenazzo, T. (1980–1981):** Cinque secoli di dominazione Veneta a Rovigno. Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno (ACRSR), 11, 401–470.
- Cigui, R., Visintin, D. (2001):** Condizioni economico-patrimoniali delle confraternite Istriane alla caduta della Repubblica di Venezia. ACRSR, 31, 75–135.
- Crusvar, L. (1997):** Il tesoro della chiesa di S. Eufemia: aspetti, problemi, opere. Rovigno d' Istria. Trieste.
- Erceg, I. (1983):** Broj i financijsko stanje bratovština u Istri (1741). Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, 26, 103–123.
- Grah, I. (1983):** Izvještaji porečkih biskupa Svetoj Stolici (1588.–1775.). Croatica christiana periodica, 7, 12, 1–47.
- Grah, I. (1985):** Izvještaji novigradskih biskupa Svetoj Stolici (1588–1808). Croatica christiana periodica, 9, 16, 113–147.
- Kandler, P. (1852):** L'Istria, 7, br. 15.
- Kamin, V. (2009):** Piranska Bratovščina sv. Rešnjega Telesa in njena umetnostna naročila v Benetkah. Annales - Series historia et sociologia, 19, 2009, 1, 31–38.
- ORL (2002):** Opći Religijski Leksikon. Zagreb.
- Santangelo, A. (1935):** Inventario degli Oggetti d'Arte d'Italia. V: Provincia di Pola. Roma.
- Štoković, A. (1982):** Odnos Venecije prema bratovštinama u Istri od XV. do XVIII. stoljeća. Problemi Sjevernog Jadrana, 4, 163–180.
- Štoković, A. (1998):** Statut Bratovštine Presvetog Sakramenta iz Umaga (1555. g.). Vjesnik istarskog arhiva, 4–5, 129–151.
- Teklić, E. (2010):** Odnosi između Komune i Kaptola u prvoj polovici XVIII. stoljeća (magistarski rad). Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.